

ACADEMIA ROMÂNĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ A INSTITUTULUI
”GEORGE BARIȚIU” DIN CLUJ-NAPOCA

TEZĂ DE DOCTORAT
Comitatul Făgăraș (1876 – 1918)
Rezumat

Conducător științific:
Cercetător științific I SIMION RETEGAN

Doctorand:
CONSTANTIN D. BĂJENARU

Cluj-Napoca
2015

Rezumatul tezei de doctorat
Comitatul Făgăraș (1876-1918)

Cuvinte cheie: *Comitat, Făgăraș, dualism, administrație, demografie, emigrație, economie, național, politic, Primul Război Mondial, Marea Unire.*

Teza de doctorat cu titlul *Comitatul Făgăraș (1876–1918)* își propune să aducă o contribuție importantă la studierea istoriei moderne a Țării Făgărașului, o regiune complexă ca problematică și relativ puțin cercetată până în prezent, în raport cu alte zone sau jurisdicții administrative transilvănene similare. O regiune care nu a beneficiat până acum, sub aspectul investigației istoriografice, de o abordare sistematică, complexă și completă.

Demersul nostru vizează să ilustreze evoluția comitatului Făgăraș după anexarea Principatului Transilvaniei la structurile administrative ale Imperiului dualist Austro-Ungar, având ca limite cronologice reorganizarea administrativă din anul 1876 și desăvârșirea unității naționale românești, la 1 Decembrie 1918. În elaborarea acestei lucrări, am pornit în special din dorința de a restitui și introduce în circuitul științific informații noi, existente în fondurile de arhivă și nu numai, dar și de a readuce în discuție unele dintre temele tratate parțial anterior. Abordarea acestui subiect de istorie regională vizează reconstituirea istorică a unor domenii și evenimente cu semnificații importante pentru comunitățile zonei, având ca fundament, în primul rând, investigația istorică, cu scopul de a descoperi și analiza informația inedită.

Cu toate că teza supune discuției o temă de istorie regională, reconstituirea istorică a problematicii comitatului Făgăraș în perioada investigată are în vedere integrarea acestui subiect în istoria Transilvaniei și în istoria românilor, în general. Pornind de la informațiile arhivistice, memorialistică, presa vremii și sursele bibliografice, lucrarea propune o reconstituire și o analiză a unui comitat românesc, Făgărașul – aflat în această perioadă (1876-1918) între granițele statului maghiar –, prin tratarea monografică în cadrul unei structuri tematice, pe capitole analitice.

În privința metodologiei cercetării istorice, subliniem faptul că am utilizat metoda de investigare directă a surselor documentare, memorialistice și de presă, alături de bibliografia de specialitate, printr-o analiză riguroasă a tuturor informațiilor privind problematica comitatului

Făgăraș din perioada enunțată, pe fondul schimbărilor de ordin administrativ, economic, social, politic etc., iar uneori, pentru a înțelege mai limpede perioada, extinzând investigarea către anul 1867.

Ca metodologie de prezentare am optat pentru criteriul domeniial și apoi cronologic al desfășurării evenimentelor, analizând problematica urmărită la nivel local, fără a pierde din vedere contextul general. Teza este structurată pe șase capitole, cărora li se adaugă câteva concluzii finale și bibliografia.

După prezentarea la începutul lucrării, în capitolul I, a istoriografiei problemei, cu importanța și, uneori, cu minusurile acesteia, în capitolul II, intitulat *Organizarea administrativă a comitatului*, s-a abordat mai întâi evoluția administrativ-teritorială de până la încheierea pactului dualist austro-ungar în anul 1867. Spre o mai bună percepere a componentei administrative în perioada investigată, s-a prezentat cadrul legislativ modernizator în domeniu, urmat de detalierea organizării administrativ-teritoriale efective a comitatului până în toamna anului 1918, precizând atât instituțiile, cât și funcționarii de pe întreg teritoriul jurisdicției, cu atribuțiile care le reveneau, dar și condițiile de eligibilitate a acestora.

A fost precizată și demonstrată, în același timp, preponderența românească a membrilor instituțiilor comitatense, în pofida eforturilor repetate ale autorităților centrale de la Budapesta sau a comiților supremi de a stopa această situație. În schimb, în cadrul funcționării comitatului s-a derulat, treptat, un proces de diminuare accentuată a celor de naționalitate română și înlocuire a lor cu cei maghiari sau fideli statului, care trebuiau să slujească politicii oficiale de maghiarizare a naționalităților din Transleithania.

S-a ilustrat, de asemenea, structura teritorial-administrativă pe plăși și numărul localităților arondate, care a rămas aceeași în întreaga perioadă analizată, fără a-i fi adusă vreo știrbire, cu toate frământările inițiale create în jurul menținerii sau desființării acestei jurisdicții comitatense.

În partea a doua a capitolului, au fost semnalate și analizate ingerințele din ce în ce mai serioase ale autorităților centrale în bunul mers al administrației comitatense sau comunale, în toată perioada compromisului dualist, care au creat permanent situații ce au condus la nemulțumiri, agitații, abuzuri de tot felul, anomalii administrative și stări conflictuale la nivelul întregului comitat.

Una dintre ele a constituit-o lupta permanentă pentru limba română în administrația comitatului, pe fondul acțiunilor tot mai intense de maghiarizare. Cu toate că era legat de Austria, statul maghiar a antamat încă din primii ani ai compromisului dualist calea eforturilor îndreptate permanent către schimbarea componenței etnice. Sub acest imperativ, în pofida Legii naționalităților din 1868, puterea de la Budapesta a stăruit permanent pentru maghiarizarea locuitorilor săi de altă naționalitate, legiferând-o inclusiv în domeniul administrației. Călcarea în picioare, încă de la început, a prevederii amintite, urmată de legislația ulterioară, care practic anula multe din prescripțiile actului normativ de la 1868, au condus către una din cele mai mari nemulțumiri ale românilor din comitatul Făgăraș. Lupta pentru folosirea limbii române în administrație, alături de cea oficială, a constituit un obiectiv special, care a animat aproape permanent activitatea reprezentanților români în instituțiile administrative ale comitatului.

Celelalte ingerințe s-au manifestat prin piedicile puse permanent în calea alegerii de membri români în instituțiile comitatului, de funcționari și de primari, prin încercările repetate de a influența viața politică națională românească, prin încărcarea cu sarcini fiscale și materiale excesive etc. Multe dintre acestea au condus la reacții frecvente ale membrilor români de boicotare a Adunării generale a comitatului și altor organisme. S-au adăugat la stările nefirești din comitat și nenumăratele scandaluri de corupție și fraudă, care i-au avut în prim-plan inclusiv pe unii funcționari români, ca și abuzurile, umilințele și represiunile la care erau supuși locuitorii de naționalitate română.

Capitolul al treilea, intitulat *Între stabilitate și mobilitate. Realități demografice*, înfățișează evoluția populației comitatului în perioada investigată, cu unele extinderi către anul 1869, sub aspectele sale definitorii. După trecerea în revistă a situației demografice anterioare, din perioada 1721/1722-1869, a fost analizat cadrul general demografic al Transilvaniei din intervalul 1867-1918, pentru a putea ulterior raporta evoluția din comitat, în sens comparativ și integrativ.

În primă instanță au fost prezentate, în toate componentele, habitatul uman și evoluția populației comitatului din spațiul rural. Astfel, au fost precizate numărul localităților componente și mărimea acestora, fiind clasificate după numărul de locuitori și demonstrând preponderența celor mijlocii și mari. De asemenea, a fost determinată mișcarea naturală a populației celor 86 de

localități rurale, conform datelor statistice rezultate în urma celor cinci recensăminte ale perioadei dualiste – 1869, 1880, 1890, 1900 și 1910.

Organizarea teritorială a habitatului uman având o semnificație importantă pentru practica sistematizării, modernizării și remodelării rurale, întotdeauna între așezare și mediu a existat o legătură complexă. S-a profilat, astfel, pentru comitatul Făgăraș existența a două tipuri principale de așezări – *satul adunat* și *satul risipit* –, la care se mai pot adăuga, în măsură redusă, sate cu profil intermediar; primul tip a fost întâlnit predominant în arealul făgărașean, pe când cel de-al doilea în zona Branului.

În funcție de tipul și zona așezării respective, au fost specifice și ocupațiile locuitorilor – predominant agrare sau incluzând și mici întreprinderi economice etc. Prin urmare, cunoașterea compoziției socio-profesionale a populației comitatului prezintă o mare importanță în privința evoluției și comportamentului demografic, datorită numeroaselor sale înrâuriri. Au fost analizate aceste aspecte numai pe baza recensămintelor din anii 1869, 1900 și 1910, prezentând și un studiu de caz – localitatea Comăna de Jos.

Încă din perioada medievală Țara Făgărașului a constituit o zonă covârșitor românească, în care majoritatea a coabitat cu reprezentanții etniilor care s-au stabilit aici, situație care s-a menținut și în perioada investigată, deși s-a înregistrat un proces de ușoară involuție. Mutații importante n-au intervenit nici în privința compoziției confesionale a populației comitatului. Confesiunile românești, ortodoxă și greco-catolică, au urmat îndeaproape procentajul structurii etnice, cu care s-a identificat aproape în totalitate, neînregistrând, prin urmare, diminuări sau sporuri semnificative.

Beneficiind de o oarecare dezvoltare economică, Făgărașul – singura așezare urbană a comitatului –, și-a consolidat poziția, însă mai puțin pe calea absorbției populației rurale și mai cu seamă datorită creșterii zonei de influență. Indiferent de modalitatea care a condus la sporul demografic urban, este certă evoluția, ritmul de creștere al populației Făgărașului fiind superior celui rural.

A fost analizată și mișcarea naturală a populației comitatului, indicând atât factorii de influență, cât și natalitatea, mortalitatea și densitatea teritorială, care au plasat Făgărașul, din acest punct de vedere, pe ultimele locuri între cele 15 comitate ale Transilvaniei.

Emigrarea a constituit un fenomen general european în întreaga perioadă modernă și nu numai la sfârșitul acesteia. Dacă până la începuturile dualismului proporțiile emigrărilor din comitat au fost modeste, ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au consemnat creșteri apreciabile ale plecărilor în România, după care, de la sfârșitul secolului a fost îmbrățișată predominant varianta emigrării în America. Consecințele demografice ale fenomenului au fost numeroase, toate punându-și amprenta pe evoluția populației comitatului. Pe lângă pierderile directe pe termen scurt sau lung, ponderea cea mai mare a emigranților a fost reprezentată de către bărbații și femeile cu vârste între 25 și 45 de ani, adică tocmai aceia care se aflau atât la vârsta optimă pentru muncă, dar mai ales pentru procreere, situație care a contribuit serios la reducerea natalității.

Emigrația făgărășeană și brăneană a fost analizată din punct de vedere al cauzelor care au determinat-o, al destinațiilor preferate și al numărului de emigranți, care au plasat comitatul pe locul trei în Transilvania ca număr de emigranți. În privința celor plecați în Statele Unite, au mai fost investigate itinerariile de deplasare, locurile de așezare și viața economică și cultură a acestora.

Capitolul IV surprinde *Evoluția economică* a comitatului, în toate componentele sale, pe fondul cadrului legislativ progresist, care a consonat în mare măsură cu legislația economică a statelor din vestul Europei. De altfel, capitolul debutează cu enumerarea legislației în domeniu adoptate în perioada investigată, continuând cu instituții economice și fiscalitatea existentă.

Dezvoltarea capitalismului se resimțea după anul 1867 și în agricultura Transilvaniei. Această tendință a fost favorizată de creșterea cererii de produse agricole, în urma lărgirii pieței interne transilvănene și a Imperiului dualist, în general, cauzată în special de dezvoltarea industrială din Cislethania, Transilvaniei fiindu-i rezervat în continuare rolul de furnizor de produse agricole pentru aceste zone, situație în care s-a regăsit și comitatul Făgăraș.

Agricultura, ramura principală a economiei, oferea o imagine plină de contradicții din pricina nerezolvării complete a raporturilor agrare dintre moșieri și categoriile țărănești, a persistenței rămășițelor de exploatare social-economică semifeudală, a legislației părtinitoare intereselor nobiliare, cu disproporții flagrante în repartizarea proprietății agrare, pe clase și categorii sociale etc. Pentru întreaga Transilvanie, o problemă de mare importanță a constituit-o comasarea, în jurul căreia au luat naștere numeroase discuții, controverse și nemulțumiri, deși

statul a impus-o ca un element de progres în privința utilității economice. Conform legislației, comasarea reprezenta reglarea proprietăților agrare, în sensul în care parcelele de pământ ale proprietarilor aflate în hotarul satului, dar împrăștiate în mai multe părți, erau adunate la un loc, constituind un singur lot și având aceeași valoare.

Evoluția agriculturii comitatului s-a situat în nota generală de dezvoltare întâlnită în întregul Ardeal, însă, în anumite perioade și subdomenii, au apărut și diferențe semnificative, care nu au putut fi reglate. Pentru conturarea imaginii de ansamblu, a fost prezentată distribuția suprafeței comitatului și numărul locuitorilor care activau în domeniu. S-a desprins de aici realitatea fărâmițării accentuate a proprietăților agricole făgărășene și brănene, situație care i-a determinat pe locuitori să plece frecvent la muncă în România pentru a-și câștiga existența și chiar mai departe, în America. Numărul marilor proprietari era insignifiant în marea masă a populației ocupate în agricultură, iar proprietatea mijlocie practic nu exista. În aceste condiții, majoritatea absolută era constituită din micii proprietari.

A fost ilustrată analitic și evoluția, în întreaga perioadă, a subramurilor economiei agrare: cultura cerealelor, a cartofului și a plantelor tehnice, viticultura, pomicultura, creșterea animalelor etc.

Una dintre marile bogății a constituit-o pădurea, iar statul a acordat în această perioadă o mare importanță economiei silvice, promulgând o legislație modernă, chiar dacă uneori contradictorie. În deceniul șapte al secolului al XIX-lea s-a cristalizat și sistemul marilor domenii silvice, articolul de lege LIII din 1871 stimulând economia forestieră, în sens capitalist, iar legea silviculturii din anul 1879 a susținut drepturile proprietarilor, a organizat administrația pădurilor prin inspectoratele silvice, a supus regimului silvic și pădurile particulare și a introdus raționalizarea economică în exploatarea și folosirea fondului forestier existent. Până în 1880 s-au finalizat, în mare parte, segregările și comasările pădurilor din comitat. Majoritatea acestora se aflau în proprietatea comunelor, a statului și a composesoratelor, iar restul în cea a bisericilor și a particularilor.

Ca urmare a politicii economice austro-ungare, comitatul Făgăraș, ca de altfel întreg arealul sudic ardelean, a fost scos din vechile și fireștile sale legături industriale și comerciale cu România și îndreptat aproape exclusiv către agricultură. Efectele acestei politici păguboase pentru comitat, la care s-a adăugat pentru o perioadă și războiul vamal dintre Austro-Ungaria și

România, au constat în dispariția anumitor meșteșuguri și industrii. Piedicile puse în aducerea materiilor prime de dincolo de Carpați au condus la stagnare, industria mică neputând face pasul către industria mare.

În același timp, scăderea treptată a afacerilor comerciale cu România, coroborată cu deplasarea lor către Budapesta și Viena, au avut ca finalitate decăderea profundă a vechii negustorimi românești din Făgăraș și înlocuirea ei, în bună măsură, cu elementul evreiesc. La lipsa de dezvoltare economică a contribuit și întârzierea cu care Făgărașul a fost conectat feroviar la Sibiu (1892) și Brașov (1908), văduvind zona de un mijloc de transport mai rapid în practicarea comerțului la scară mare.

În capitolul cinci, *Activitatea național-politică*, această componentă a fost reconstituită în toate elementele sale, indicând locul și rolul zonei în mișcarea națională a românilor transilvăneni, accentul fiind pus pe latura politică, reflectată în acțiunile și realizările locuitorilor comitatului. Implicarea populației în lupta românilor transilvăneni pentru libertate națională s-a realizat datorită preponderenței elementului românesc, trăsătura dominantă fiind reprezentată de împletirea intereselor generale cu cele specifice comitatului.

Dacă în plan doctrinar și decizional general românii făgărașeni și brăneni și-au însușit principiile, în cel al evoluției practice s-a constatat o individualizare, exemplificată prin nerespectarea în permanență a deciziei generale. Front comun, necondiționat, au făcut cu ocazia proclamării Independenței de stat a României și a războiului purtat împotriva Imperiului Otoman, moment istoric care a creat un mare entuziasm pentru cauza libertății României, materializat printr-un considerabil efort uman și material.

Mult mai dificilă a fost respectarea spiritului de solidaritate românesc în privința deciziei de a adopta linia politică a pasivismului, care trebuia aplicată în special cu ocazia alegerilor parlamentare. Însă, atunci când imperativele naționale o cereau cu stringență, solidaritatea reapărea și se accentua, pildă stând reacția inechivocă de atașament a românilor făgărașeni și brăneni față de Memorand și mișcarea memorandistă din anii 1892-1894.

Capitolul continuă cu indicarea sediilor și structura cercurilor electorale din comitat, dar și nominalizarea deputaților Făgărașului în Parlamentul de la Budapesta, pentru fiecare ciclu parlamentar. Și după reorganizările succesive, comitatul a rămas în permanență cu două circumscripții, care trimiteau, fiecare, câte un deputat. Dintre reprezentanții dietali, am ales, ca

studiu de caz, ilustrarea activității singurului deputat român al comitatului, de până la 1910, avocatul Nicolae Șerban. Cu toate controversesele care l-au înconjurat, acesta a reușit, atât cât i-a stat în putință, să-și facă auzită vocea la tribuna forului legislativ, în apărarea cauzei românilor din întreaga Transilvanie.

Campaniile electorale pentru alegerea deputaților au fost marcate, permanent, de coruperea alegătorilor cu promisiuni, băutură și bani, de protestele continue ale românilor, de amenințări, abuzuri, presiuni și intimidări la adresa electoratului român, de amenzi, arestări și condamnări, sau de fapte samavolnice – bătăi, traume fizice și uneori crime. Astfel de fapte abuzive ale autorităților comitatului au avut un caracter constant, fiind puse în slujba politicii oficiale, care viza maghiarizarea naționalităților statului prin orice mijloace, dar și ca procedee de contracare a oricăror acțiuni naționale de pe teritoriul comitatului.

O posibilă relaxare a politicii de maghiarizare se preconiza către mijlocul deceniului doi al secolului al XX-lea, însă incipentele proiecte au fost blocate în totalitate de declanșarea Primului Război Mondial în vara anului 1914, eveniment istoric care, pentru prima dată, a fost reconstituit în toate componentele sale în capitolul al șaselea, intitulat *De la mitul "bunului împărat" la unitatea națională. Primul Război Mondial și Marea Unire*. În cadrul său este înfățișată activitatea și acțiunile locuitorilor comitatului în ultimii patru ani ai perioadei investigate, una extrem de bogată în evenimente și finalizată prin îndeplinirea idealului național – Unirea de la 1 Decembrie 1918.

Mobilizarea, înrolarea și plecarea pe diferitele fronturi europene a angrenat peste 20% din populația comitatului, dintre care o bună parte nu s-au mai întors. Pe lângă efortul și jertfele umane, locuitorii rămași au trebuit să suporte nenumăratele sacrificii materiale și financiare provocate de lunga conflagrație.

În vâltoarea războiului, mai precis în toamna anului 1916, a avut loc și un proces afectiv important, anume "virajul" total al românilor din comitat de la mitul "bunului împărat" către cel al idealului național, animat în special de momentul intrării României în război împotriva Austro-Ungariei. Cele aproximativ două luni de prezență ale trupelor române angrenate în luptele de pe teritoriul comitatului, au fost suficiente pentru reorientarea afectivă și definitivă a populației românești.

Un alt fenomen prezentat, care s-a desfășurat pe scară largă în această perioadă, l-a constituit voluntariatul românilor făgărășeni și brăneni, mai întâi și predominant în cadrul unităților militare române, iar din 1917 în cel al legiunilor de voluntari organizate pe teritoriul Rusiei și în Italia, la care s-au adăugat miile de voluntari din cadrul armatei Statelor Unite, care au luptat pe frontul din Franța.

Înfrângerea Austro-Ungariei, urmată de dezintegrarea sa, a facilitat procesul rapid de desăvârșire a unității naționale. Până la oficializare, însă, pentru normalizarea întregii vieți administrative, politice, economice și sociale, au fost înființate Sfaturile naționale și Gărzile naționale în toate localitățile comitatului. Cu sprijinul și supravegherea acestora, a debutat amplul, dar scurtul proces, de alegere a reprezentanților instituțiilor și localităților comitatului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și strângerea miilor de adeziuni la unire.

La Alba-Iulia, delegații comitatului, alături de ceilalți români, au declarat la unison, la 1 Decembrie 1918, Unirea cu România a tuturor românilor și a teritoriilor locuite de ei. Tratatul României cu Ungaria a fost semnat la Trianon, în 4 iunie 1920, consfințind astfel și pe plan internațional starea de fapt rezultată prin Marea Unire.

Pornind de la informațiile arhivistice, sursele edite, memorialistică, presă și surse bibliografice, lucrarea reconstituie istoria domeniului și evenimentială a acestui comitat românesc, Făgăraș, aflat în această perioadă între granițele statului maghiar. Nu am dorit să fim exhaustivi, ci doar să propunem o lectură interesantă și bine documentată pe marginea unor teme reprezentative pentru comunitățile făgărășeană și brăneană, pentru o lungă perioadă a "Augsleich"-ului austro-ungar (1876-1918).

CUPRINS

ARGUMENT	7
Lista graficelor	11
Capitolul I. ISTORIOGRAFIA TEMEI	13
Capitolul II. ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A COMITATULUI	25
II.1. Evoluția administrativ-teritorială până la anul 1867	25

II.2. Legislație și organizare administrativă până în toamna anului 1918	30
II.3. Administrație și politică – acțiuni și reacții	60
II.3.1. Lupta pentru limba română în administrația comitatului	60
II.3.2. Alegerile de membri ai diferitelor organisme, a funcționarilor și a primarilor	65
II.3.3. Imixtiuni în viața politică națională românească	73
II.3.4. Încărcarea cu sarcini fiscale și materiale excesive	74
II.3.5. Boicotarea Adunării generale	75
II.3.6. Scandaluri de corupție și fraudă	76
II.3.7. Modificări în structura administrativ-teritorială la nivelul comunelor și schimbări de încadrări administrative	77
II.3.8. Abuzuri, umilințe și represii	79
Capitolul III. ÎNTRE STABILITATE ȘI MOBILITATE.	
REALITĂȚI DEMOGRAFICE	81
III.1. Evoluția populației districtului Făgăraș în perioada 1721/1722-1869	81
III.2. Cadrul general demografic al Transilvaniei	86
III.3. Habitatul și evoluția demografică a comitatului Făgăraș	88
III.3.1. Numărul și mărimea localităților (clasificarea după numărul de locuitori)	89
III.3.2. Mișcarea naturală a populației	94
III.3.3. Tipuri de așezări și structura socio-profesională	99
III.3.4. Structura etnică a populației	108
III.3.5. Structura confesională	110
III.3.6. Tipurile de locuințe	112
III.3.7. Orașul Făgăraș	114
III.3.8. Mișcarea naturală a populației	115
III.3.8.1. Factorii de influență	116
III.3.8.2. Natalitatea, mortalitatea și densitatea populației	117
III.4. Emigrația	119
III.4.1. Cauze	120

III.4.2. Destinații generale	125
III.4.2.1. România	125
III.4.2.2. S.U.A.	129
III.4.2.2.1. Itinerarii	131
III.4.2.2.2. Așezare	132
III.4.2.2.3. Viața economică și culturală	134
III.4.3. Numărul emigranților	137
Capitolul IV. EVOLUȚIA ECONOMICĂ	141
IV.1. Legislație, instituții, fiscalitate	141
IV.2. Agricultură și silvicultură	145
IV.2.1. Agricultură	145
IV.2.1.1. Comasarea pământurilor	146
IV.2.1.2. Suprafața comitatului, lucrătorii și inventarul agricol	149
IV.2.1.3. Cultura cerealelor	151
IV.2.1.4. Cultura cartofului și a plantelor tehnice	154
IV.2.1.5. Viticultura și pomicultura	155
IV.2.1.6. Creșterea animalelor	157
IV.2.1.7. Fânețele și pășunile	163
IV.2.1.8. Alte ocupații	164
IV.2.2. Silvicultură	164
IV.3. Industria	167
IV.4. Comerțul	177
IV.4.1. Evoluție	177
IV.4.2. Dreptul regal de cârciumărit/Regaliele	178
IV.4.3. Târgurile săptămânale și periodice	179
IV.4.4. Exportul	181
IV.5. Transporturile și comunicațiile	181
IV.5.1. Transporturile	181
IV.5.1.1. Drumurile	182
IV.5.1.2. Căile ferate	183

IV.5.1.3. Navigabilitatea Oltului	186
IV.5.2. Comunicațiile	187
IV.6. Creditul	188
IV.7. Impactul războiului vamal dintre Austro-Ungaria și România	193
Capitolul V. ACTIVITATEA NAȚIONAL-POLITICĂ	197
V.1. Cadrul național-politic general	197
V.2. Românii din comitatul Făgăraș și Independența de stat a României	201
V.3. Făgărășenii și brănenii între pasivism și activism politic	206
V.3.1. Adoptarea pasivismului	206
V.3.2. Românii din comitat și Memorand-ul	212
V.3.3. Revenirea la activismul politic	219
V.4. Deputații comitatului în Dieta de la Budapesta	221
V.4.1. Legislația electorală	221
V.4.2. Partidele maghiare	223
V.4.3. Cercurile/circumscripțiile electorale	224
V.4.4. Ciclurile electorale și deputații aleși	227
V.4.5. Studiu de caz: Nicolae Șerban (1866-1932)	232
V.4.6. Campaniile electorale	239
V.5. Lupta națională în comitat	246
Capitolul VI. DE LA MITUL <i>BUNULUI ÎMPĂRAT</i> LA UNITATEA NAȚIONALĂ. PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI MAREA UNIRE	253
VI.1. Considerații generale	253
VI.2. Românii din comitat și mitul <i>bunului împărat</i>	255
VI.3. Mobilizarea și înrolarea	258
VI.4. Viața pe fronturile de luptă	261
VI.5. Efortul uman	263
VI.6. Efortul material	265
VI.7. Voluntariatul în armata română	273
VI.8. Toamna anului 1916	277
VI.9. Voluntariatul în Rusia	296

VI.10. Voluntarii din S.U.A.	300
VI.11. Voluntarii din Italia	301
VI.12. Spre împlinirea idealului național – Marea Unire de la 1 decembrie 1918 ...	302
CONCLUZII	319
BIBLIOGRAFIE	327
ANEXE	347
ILUSTRĂȚII	371